

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОЗАКЛАСНОЇ РОБОТИ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ У ПРОФІЛЬНИХ ФІЛОЛОГІЧНИХ КЛАСАХ

Діденко Н.М.

Київський університет імені Бориса Грінченка

У статті проаналізовано навчально-методичне забезпечення організації і проведення позакласної роботи у профільних філологічних класах. Подано характеристику орієнтовних програм, підручників, посібників, а також використання інформаційно-комунікаційних технологій у позакласній роботі з української мови. Акцентовано увагу на вимогах сьогодення до професійної компетенції вчителя української мови і літератури.

Ключові слова: навчально-методичне забезпечення, форми та методи, орієнтовні програми, підручники, посібники, інформаційно-комунікаційні технології, професійна компетенція вчителя.

Постановка проблеми. В умовах становлення і розвитку профільної шкільної освіти в Україні, тяжіння до європейського рівня викладання мов змінюються вимоги й до викладання української мови у профільних філологічних класах, посилюється увага до компетентісного та особистісно орієнтованого підходу до навчання української мови. Головним завданням шкільної профільної філологічної освіти, як зазначено у чинній програмі, є підготовка мовнограмотної особистості з високим рівнем комунікативної компетентності, формування мотивації до постійного самовдосконалення мовної та мовленнєвої здатності впродовж життя. Великий вплив на формування мовної особистості має ефективна позакласна робота, результативність якої залежить від методичного забезпечення.

Основним змістом позакласних занять у сучасній школі є матеріал навчальної програми з української мови; додатковий матеріал фахових журналів, інший додатковий дидактичний матеріал навчальних посібників; освітні ресурси Інтернету; масові заходи, затверджені на засіданнях МО, РМО. Вважаємо за доцільне проаналізувати навчально-методичне та організаційне забезпечення ПР, що є важливою та необхідною умовою якісно проведених позакласних занять у профільних філологічних класах, їх вплив на формування мовної особистості учня.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ефективність шляхів удосконалення методики позакласної роботи з української мови розглядали відомі дослідники (Григорян Л. Т., Лопушинський І. П., Маруніч І. І., Передрій Г. Р., Савіна С. Н., Н. Могіла), а також лінгводидакти (Богуш А. М., Ващуленко М. С., Паламар Л. М., Пентиліук М. І., Хорошковська О. Н. та ін.).

Проблеми методики організації позакласної роботи, шляхів удосконалення навчально-методичного забезпечення в умовах профільного навчання торкалися у своїх наукових працях, а також розробляли посібники, підручники О. Біляєв, С. Караман, О. Караман, О. Горошкіна, В. Мельничайко, М. Пентиліук, К. Плиско, Г. Шелехова, Н. Голуб, Т. Донченко, В. Дороз, Н. Дика, Л. Мацько, О. Кучерук, С. Яворська, В. Мельничайко, С. Омельчук та ін. Шляхом наукового пошуку з'ясовано, що проблему навчально-методичного забезпечення висвітлено недостатньо, особливо на сучасному етапі профільної освіти.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Пропоноване навчально-методичне забезпечення позакласної роботи з української мови у процесі профільного навчання потребує удосконалення, подальшого розроблення. Якість української мовної освіти залежить від якості

навчально-методичного забезпечення і має відповідати вимогам профільної школи. Важливо враховувати, наскільки система навчальної і методичної літератури, інформаційних ресурсів задовольняє освітні потреби.

Мета статті. З'ясувати основні параметри навчально-методичного забезпечення позакласної роботи для учнів профільних філологічних класів.

Виклад основного матеріалу. У світлі сучасної концепції мовної освіти ПР з української мови повинна реалізовуватися в тісному взаємозв'язку з навчальним матеріалом профільної школи. У Концепції навчання української мови, розробленій М. Пентелюк, О. Горошкіною, А. Нікітіною зазначено, що філологічний профіль сприяє поглибленню лінгвістичної компетенції учнів, формує мовну, мовленнєву, комунікативну, соціокультурну, діяльнісну компетенції [1].

Оскільки ПР з української мови не може будуватися за чітко окресленою програмою, вважаємо, її підґрунтям, опертям щодо правильної організації, реалізації у навчально-виховний процес учнів 10–11 класів чинну програму з української мови філологічного напрямку профільного рівня авторів (Л. Мацько, О. Семенов).

Програмою передбачено використання на заняттях з учнями філологічних класів різноманітних форм та методів: тематичні екскурсії; семінари-дискусії; вивчення наукових джерел; завдання дослідницько-пошукового характеру; підготовка настінної преси; творчі роботи; підготовка проектів з використанням індивідуальних, групових форм; робота з філологічними інтернет-ресурсами, веб-сторінками мовознавців, електронними словниками; тренінги; інтернет-конференції; інтерактивні ігри; робота над відеосюжетами, відеороликами; участь у наукових конференціях, предметних олімпіадах, конкурсах [16].

Педагогічною вимогою організації ПР є відсутність загальних програм, планів, тому реалізація у навчально-виховний процес профільної школи здійснюється за авторськими варіантами педагогів, за активного залучення учнів. Учитель визначає модель роботи, шляхи її виконання, види контролю, критерії оцінювання, форми, методи, засоби. Така організація ПР вимагає відповідних особистісних та професійних якостей педагога, індивідуального стилю мислення, спрямованого на творчий пошук ідей, оригінальних рішень, виховання мовної особистості старшокласника профільної школи.

О. М. Семенов у монографії «Професійна підготовка майбутніх вчителів української мови і літератури» акцентує увагу на вимогах сьогодення до вчителя української мови та літератури як діяльній, інтелектуальної, духовно розвинутої

фахівця, котрий орієнтується в численних педагогічних новаціях, продукує власні новаторські ідеї, володіє основами інформаційних технологій, методикою проведення науково-педагогічних досліджень, уміє проектувати, моделювати уроки, позакласні заняття [14, с. 18-25].

Орієнтиром у побудові власної моделі ПР, підготовкою до позакласних занять слугуватимуть побудовані на нових концептуальних засадах мовної освіти в Україні підручник з методики рідної мови в середніх навчальних закладах (2000), підручник з методики навчання української мови в середніх освітніх закладах (2009) та практикум з методики навчання української мови в загальноосвітніх закладах (2011), підготовлені колективом авторів за редакцією М. І. Пентлюк [3; 4; 8].

У 10 розділі підручника (2009) приділено увагу позакласній роботі, розкрито роль і місце позакласної роботи в системі навчання української мови, охарактеризовано принципи, форми, зміст. Подано методичні поради щодо організації окремих форм позакласних занять (мовні гуртки, олімпіади, Тиждень української мови, презентація, екскурсії, мовна вікторина, діяльність Малої академії наук України (МАН). Наведено зразок приблизного плану проведення предметного тижня, приклад розробки засідання мовного гуртка на тему «Аналіз рекламних текстів» (10 клас). У практикумі (змістовий модуль 6), що цілком доповнює підручник, розміщені методичні поради, контрольні запитання, проблемні питання, план лабораторного заняття на тему «Систематичні форми позакласної роботи», практичні завдання. Слугуватиме потужним інформаційним блоком для вчителів-словесників перелік рекомендованих джерел, поданих у кінці параграфів.

Викладені теоретичні положення з методики позакласної роботи в розділі 8 «Позакласна робота з рідної мови» підручника з методики рідної мови в середніх навчальних закладах (2000) визначають принципи, цілі, завдання, оптимальні шляхи їх реалізації, порядок організації окремих форм ПР, зокрема гурткової роботи. Автори зупиняються докладно на роз'ясненні змісту ПР, системі взаємодії вчителя й учнів, структурі ПЗ. До змісту відносять відбір, організацію, структуру навчального матеріалу і різні види вправ, структура яких детально подається у розділі, а також систему взаємодії вчителя й учнів. У структурі позакласних занять (усієї системи ПР), як переконані лінгводидакти, можна виділяти навчальні матеріали декількох рівнів: 1) формування мовленнєвої компетенції (навчальні діалоги, тренувальні вправи, ділові ігри); 2) активізація розумової діяльності і формування навичок оцінки результатів своєї діяльності (бесіди, дискусії конференції); 3) мотивація до вивчення рідної мови (рецензії, творчі вечори, КВК, МАН). Акцентується увага на проведенні таких поширених групових форм, як тематичні, комплексні гуртки: гурток лексики і фразеології, культури мовлення, топоніміки тощо [4, с. 217-233].

Значний внесок у методику гурткової роботи з української мови має посібник практичного спрямування О. І. Потапенка, що вміщує зразки планів, розробки позакласних занять, пошукових завдань, різномірних вправ, бесід тощо. Не применшує значення в методиці позакласної роботи і дещо застарілий дидактичний матеріал посібника [10]. Продовженням практичних рекомендацій щодо позакласної роботи можна розглядати практикум з методики викладання української мови (О. І. Потапенко, Г. І. Потапенко) [11, с. 101-110].

Варто назвати посібник вчителя-словесника Г. Середюк «Позакласна робота з української мови» (2007). Основу посібника становлять орієнтовні плани тематичних і предметних тижнів, розробки усних журналів, конференцій, сценарії літературних свят, літературний календар, план роботи гуртка «Юний кореспондент», а також до кожної методичної розробки подано список літератури. Пропонований посібник претендує на використання педагогами у підготовці до ПР, відтак, автор використовує праці видатних мовознавців, науковців, письменників, краєзнавців, що мають значний емоційний вплив, підвищують мотивацію учнів до самостійної пошукової роботи [15, с. 136].

У посібнику для вчителів (упорядник К. Ю. Голобородько) детально висвітлено методику і проведення окремих видів позакласних занять: предметний тиждень, лінгвістичні ранки й вечори, читацькі конференції, вікторини, олімпіади, прес-центр, клуб знавців української мови, стінна преса тощо.

Відзначаємо постійну увагу авторів до навчально-методичного забезпечення, наприклад, у методичних рекомендаціях проведення лінгвістичних ранків і вечорів, з метою виникнення нових ідей у педагогів, пропонувано літературу: Іржі Томан «Мистецтво говорити» (К.: В-во політичної літератури, 1989), Б. Д. Антоненко-Давидович «Як ми говоримо» (К.: Либідь, 1991), М. І. Пентлюк «Культура мови і стилістика» (К.: Вежа, 1994), Г. Ващенко «Виховний ідеал» (Полтава: Полтавський вісник, 1994), М. Грушевський «Про українську мову і українську школу» (К.: Веселка, 1991) та інші [9].

Окремі аспекти організації ПР з української мови висвітлено у збірниках наукових праць, фахових періодичних виданнях: «Дивослово», «Вивчаємо українську мову і літературу», «Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах», «Урок української», газета «Українська мова і література», «Методичні діалоги».

З-поміж додаткових літературних джерел, що можуть слугувати в підготовці сучасного вчителя до позакласних завдань варто назвати «Практичний словник синонімів української мови» (Л., 2012) С. Караванського (лексична робота), «Українське слово у вимірах сьогодення» (К., 2014) К. Горденської (складні питання слововживання, словотворення, правопису, відмінювання, пунктуації, передавання слів іншомовного походження), «Словник-довідник з правопису та слововживання» (К., 2000) С. Головащук (проблемний правопис і слововживання у сучасній мовній практиці), посібник «Культура наукової української мови» (К., 2012) О. Семенова (культура мовлення), словник-довідник з культури української мови (2006) автори Д. Грицишин, А. Капелюшний, О. Сербенська (особливості вживання в українській мові прийменникових сполук, форм звертання, ввічливості), навчальний посібник «Культура української фахової мови» (К., 2007) Л. Мацько, Л. Кравець (особливості культури публічного виступу, діалогу), два посібники О. Глазової для 10 та 11 класів з орфографії та пунктуації (Х., 2004), енциклопедія «Українська мова» (2011) за редакцією І. В. Муромцева (орфографія, пунктуація, життєвий шлях найвизначніших мовознавців).

У підготовці до позакласних занять учителя можуть використати посібники з факультативів, курсів за вибором, викладання яких передбачено за відповідними програмами, рекомендованими Міністерством освіти і науки; також науково-популярну літературу, довідкові видання, інтернет-видання, досвід навчальних закладів, комп'ютерні техно-

логії. У збірнику курсів за вибором і факультативів з української мови за редакцією К. В. Таранік-Ткачук подається прелюдія програм, над змістом яких активно працювали методисти (М. Пентелюк, С. Омельчук, О. Глазова, Ю. Кузнецов, В. Заєць, Л. Кочергіна, Л. Кузьменко, О. Авраменко та ін.) [2].

Особливості організації ПР з української мови у процесі профільного навчання вимагають створення сприятливих умов для навчально-виховної праці. Центром наукової організації праці вчителя і учня на позакласних заняттях, своєрідною творчою лабораторією, що забезпечує неперервний процес формування мовної особистості старшокласників, високий рівень викладання української мови, професійне зростання педагога є кабінет української мови, оформлений відповідно до вимог [5].

Посилення уваги до інформаційно-комунікаційних технологій в освітянському просторі зумовлюють їх повноцінне використання у підготовці вчителів до позакласних занять у профільних філологічних класах. На сьогодні педагогам пропонується широкий вибір навчально-методичного матеріалу для уроків і позакласних занять на мовних інтернет-сайтах, блогах, у соцмережах, дистанційні технології, електронні енциклопедії, словники, електронні бібліотеки, онлайн-журнали, онлайн-конференції, веб-семінари, різноманітні освітні програми, інноваційні інтернет-проекти.

За спільної ініціативи Міністерства освіти і науки України, Інституту інноваційних технологій і змісту освіти України, Академії педагогічних наук України, обласних інститутів післядипломної педагогічної освіти, обласних управлінь освіти і науки обласних державних адміністрацій та корпорації Intel щодо підвищення професійного рівня вчителя з ІКТ та новітніх педагогічних технологій було впроваджено з 2004 року міжнародну програму Intel «Навчання для майбутнього».

Система навчання за програмою надає можливість навчатися очно або дистанційно, окрім цього, проводяться тренінги для вчителів, майстер-класи, курси, координаційні наради, конференції, форуми, виставки, вебінари, веб-підтримка (онлайн-ресурси, онлайн-спільноти), здійснюється науково-методичний супровід. Учителі опановують проектно-дослідницьку методику, роботу з мультимедіа та Інтернет-ресурсами, розробляють власні проекти з використанням інформаційних технологій, створення презентацій, публікацій та веб-сторінок [13].

На нашу думку, участь у програмі має надзвичайно велике значення для ефективної інтеграції сучасних комп'ютерних технологій у процес викладання української мови у профільних філологічних класах, результативності у позакласній роботі.

У рамках Національного проекту «Відкритий світ» започатковано першу українську електронну бібліотеку шкільних уроків. Це унікальна розробка програмного забезпечення та освітнього контенту, що здійснювалася разом із провідними педагогами України. Освітній портал поєднав рівний доступ до великої кількості навчального матеріалу (традиційного, інтерактивного), цікаву соціальну мережу [7].

У квітні 2014 року стартував новий інноваційний проект «Школа XXI» від видавничої групи «Основа», що налічує 36 найменувань електронної передплати. Учителі, які взяли участь у проекті, мали змогу користуватися електронним архівом журналів з 2006 року (40000 наукових статей, розробки уроків, позакласних занять, досвід учителів); стати учасником Всеукраїнського учительського марафону, онлайн-конференцій, веб-

семінарів, пройти курси з методики створення матеріалів для вчителів з використанням додатків Microsoft Excel, HTML; можливість навчатися в дистанційній академії.

Група видавництва з метою підвищення якості власної продукції і за сприяння розвитку української освіти ініціювала Український проект «Якість освіти». Метою ресурсу є надання фахової допомоги освітянам України, поширення авторських методик, можливість вести діалог з авторами підручників, провідними фахівцями наукової галузі, методистами, керівниками [17].

Зекономити час підготовки вчителя до ПЗ і використати сучасні можливості Інтернету допомагають хмарні технології. Така освітня платформа, реалізована на основі хмарних технологій, дозволяє ефективно використовувати програмно-апаратні ресурси школи, учасникам навчально-виховного процесу застосовувати на практиці найсучасніші комп'ютерні технології (використання Web-додатків, електронні щоденники, онлайн-сервіси спілкування, тестування дистанційного навчання, медіатеки, відео конференції, електронна пошта, сховища файлів, спільний доступ до матеріалів).

Варто зазначити про початок роботи Всеукраїнського проекту «Хмарні сервіси в освіті» (2014–2017 н. р.), започаткованого Інститутом інформаційних технологій і засобів навчання Національної академії педагогічних наук України. Проект передбачає участь в експерименті з використанням хмарних технологій у навчанні (сервісів Office 365), зокрема набір програм, що охоплюють безкоштовну електронну пошту, службу обміну миттєвими повідомленнями, засіб проведення відеоконференцій, здійснення голосових викликів, створення і редагування документів в онлайн-режимі. Хмарний формат означає, що всі дані зберігаються в центрі обробки Microsoft і забезпечує користувачам доступ до документів і даних з різних пристроїв через мережу Інтернет за допомогою браузера.

Для нашого дослідження важливою виявилася монографія «Моделювання й інтеграція сервісів хмаро орієнтованого навчального середовища» (2015) колективу авторів за загальною редакцією С. Г. Литвинової, де висвітлено проблеми щодо формування хмаро орієнтованого навчального середовища в загальноосвітніх навчальних закладах як актуального чинника у світлі останніх тенденцій розвитку інформаційно-комунікаційних технологій. Авторським колективом розглянуто питання теоретичного характеру, запропоновано визначення понятійного апарату, моделювання структури навчального середовища, практичне застосування сервісів Microsoft Office 365, Google, Web-2.0 (інтерактивних плакатів, блог-технологій, квест-технологій та ін.) [6].

Стрімке зростання ролі інформаційно-комунікаційних технологій в освітньому просторі ЗНЗ змінили погляди на організацію навчально-виховного процесу, актуалізували розв'язання проблеми навчально-методичного забезпечення урочної та позаурочної системи з української мови і зумовили пошуки ефективних інноваційних технологій третього тисячоліття.

Висновки і пропозиції. Ефективну позакласну роботу неможливо реалізувати без якісної наукової та навчально-методичної продукції. Отже, навчально-методичне забезпечення позакласної роботи з української мови для учнів профільних філологічних класів має складатися з традиційних

і інноваційних компонентів. Важливими видаються перспективи нових підходів до науково-методичного забезпечення позакласної роботи, зокрема інтерактивного навчання, проектних технологій, використання інтернет-ресурсів. На часі створення єдиного інформаційного центру з позакласної роботи.

Список літератури:

1. Концепція профільного навчання в старшій школі // Освіта України. – 2003. – 10 червня, № 42–43.
2. Збірник курсів за вибором і факультативів з української мови / За загальною редакцією Таранік-Ткачук К.В. – К.: Грамота, 2011.
3. Методика навчання рідної мови в середніх навчальних закладах: [навчально-методичний посібник для студентів-філологів] / [М. І. Пенілюк, А. Г. Галетова, С. О. Караман та ін.] за ред. М. І. Пенілюк. – К.: Ленвіт, 2000. – 264 с.
4. Методика навчання рідної мови в середніх навчальних закладах: [навчально-методичний посібник для студентів-філологів] / [М. І. Пенілюк, А. Г. Галетова, С. О. Караман та ін.] за ред. М. І. Пенілюк. – К.: Ленвіт, 2000. – 264 с.
5. Міністерство освіти і науки України наказ 20.07.2004 N 601 «Про затвердження положення про навчальні кабінети загальноосвітніх навчальних закладів» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mon.gov.ua> – Назва з екрану.
6. Модульованна й інтеграція сервісів хмаро орієнтованого навчального середовища: монографія / [Копняк Н., Корицька Г., Литвинова С., Носенко Ю. та ін.]; за заг. ред. С. Г. Литвинової. – Київ. : ЦП «Компринт», 2015. – 163 с.
7. Національний проект «Відкритий світ» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://educom.ua/uk-ua/about/>. – Назва з екрану.
8. Пенілюк М. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах / М. Пантелюк, С. Карман, О. Карман. – К. : Ленвіт, 2009. – 400 с.
9. Позакласна робота з рідної мови в школі / Упоряд. К. Ю. Голобородько. – Х.: Вид. група «Основа», 2005. – 144 с. – (Б-ка журн. «Вивчаємо українську мову та літературу»; Вип. 2 (15)).
10. Потапенко О. Гурткова робота з української мови в 4–8 кл. : посіб. для вчителя / О. Потапенко. – К. : Рад. шк., 1989. – 111 с.
11. Потапенко О. І., Потапенко Г. І. Методика викладання української мови. Практикум: Навчальний посібник. К., Вища шк., 1992. – 126 с.
12. Практикум з методики навчання української мови в загальноосвітніх закладах: модульний курс: Посібник для студентів пед. університетів та інститутів / Кол. авторів за ред. М. І. Пенілюк. – К.: Ленвіт, 2011. – 366 с.
13. Програма Intel «Навчання для майбутнього» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://iteach.com.ua/>. – Назва з екрану.
14. Семенов О. М. Професійні підготовка майбутніх учителів української мови і літератури: Монографія. – Суми: ВВП «Мрія» – 1» ТОВ, 2005. – 404 с.
15. Середюк Г. М. Позакласна робота з української мови та літератури / Г. М. Середюк. – Т.: Навчальна книга. – Богдан, 2007. – 136 с.
16. Українська мова. 10–11 класи. Профільний рівень. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів (філологічний напрям, профіль – українська філологія) / Л. І. Мацько, О. М. Семенов. – К. : Грамота, 2011. – 95 с.
17. Український проект «Якість освіти» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://yakistosviti.com.ua/uk/Golovna>. – Назва з екрану.

Диденко Н.Н.

Київський університет імені Бориса Грінченка

УЧЕБНО-МЕТОДИЧЕСКОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ВНЕКЛАССНОЙ РАБОТЫ ПО УКРАИНСКОМУ ЯЗЫКУ В ПРОФИЛЬНЫХ ФИЛОЛОГИЧЕСКИХ КЛАССАХ

Аннотация

В статье проанализировано учебно-методическое обеспечение организации и проведения внеклассной работы в профильных филологических классах. Дано характеристику ориентировочных программ, учебников, пособий, а также использование информационно-коммуникационных технологий во внеклассной работе по украинскому языку. Акцентировано внимание на требованиях современности к профессиональной компетенции учителя украинского языка и литературы.

Ключевые слова: учебно-методическое обеспечение, формы и методы, ориентировочные программы, учебники, пособия, информационно-коммуникационные технологии, профессиональная компетенция учителя.

Didenko N.M.

Kyiv University named after Borys Grinchenko

EDUCATION MATERIALS OF EXTRACURRICULAR ACTIVITIES ON UKRAINIAN LANGUAGE IN PHILOLOGICAL PROFESSION-ORIENTED CLASSES

Summary

The article analyzes the scientific and methodological support of organization of extracurricular activities at philological profession-oriented classes. Characteristic of programs, textbooks, manuals, and information and communication technology in class work of the Ukrainian language are posted. The attention is focused on the requirements of today's professional competence of teachers of Ukrainian language and literature.

Keywords: teaching software, forms and methods, indicative programs, textbooks, manuals, information and communication technology, professional competence of teacher.